

शारीरिक शिक्षण शिक्षकाच्या संवादाविषयी विद्यार्थी अनुभवाचा अभ्यास

अभिजीत पाटील

पीएच.डी विद्यार्थी (आगाशे महाविद्यालय, पुणे) सहा. शिक्षक. आरएमडी सिंगडेल स्प्रिंगडेल सिनि. सेकंडरी, वारजे.

सोपान कांगणे

प्रा. चंद्रशेखर आगाशे कॉलेज, पुणे.

सारांश

हा अभ्यास विद्यार्थ्यांना त्यांच्या शारीरिक शिक्षण शिक्षकाच्या संवादाविषयी विद्यार्थी अनुभव यांच्यातील संबंध तपासतो, १२८ हायस्कूल विद्यार्थ्यांची प्रश्नावली द्वारे माहिती घेऊन. विश्लेषणे दर्शवितात की शारीरिक शिक्षण मध्ये नजरेत असणे हे विद्यार्थ्यांसाठी त्यांची कौशल्ये, शिक्षकांची काळजी घेणारी वर्तणूक, शिक्षकांकडून अभिप्राय आणि शिक्षकांशी संवादाची गुणवत्ता आणि मूल्यांकन करण्याच्या अनुभवाशी संबंधित असल्याचे दिसले. निकालांवरून असे दिसून आले की, शारीरिक शिक्षण शिक्षक हे जास्तीत जास्त विद्यार्थ्यांन कडे लक्ष देतात म्हणजेच शारीरिक शिक्षण शिक्षकाच्या नजरेत जास्तीत जास्त विद्यार्थी असे दिसून येते. या निष्कर्षावरून असे सूचित होते की शारीरिक शिक्षण शिक्षक विद्यार्थ्यांवर अधिक लक्ष केंद्रित करतात. एकंदरीत, विद्यार्थ्यांना शिक्षकाच्या नजरेत असल्याचा अनुभव येतो की नाही हे ठरवण्यात शिक्षकांची महत्त्वाची भूमिका दिसते.

महत्वाच्या सज्ञा : संवाद, शारीरिक शिक्षण शिक्षक, विद्यार्थी, अनुभव.

प्रस्तावना

शारीरिक शिक्षण हा शिक्षणाचा एक मूलभूत पैलू आहे. जो शारीरिक तंदुरस्ती आणि कौशल्याच्या विकासावर लक्ष केंद्रित करतो. मुलामुलींच्या शारीरिक, बौद्धिक, भावनिक व सामाजिक विकासासाठी आनंददायी, गतिमान व क्षमतावर्धक अशा शारीरिक हालचालींद्वारे नियोजनपूर्वक दिले जाणारे शिक्षण म्हणजे शारीरिक शिक्षण. विद्यार्थ्यांच्या सर्वांगीण आरोग्यासाठी योग्य शारीरिक क्रिया आवश्यक आहे.

हालचाल हा शारीरिक शिक्षणाचा पाया असून शरीर हे शारीरिक शिक्षण प्राप्त करण्याचे प्रमुख माध्यम आहे. असे असले, तरी शारीरिक शिक्षणाचे उद्दिष्ट केवळ शरीरापुरतेच मर्यादित नाही; तर शरीराबरोबरच मन, भावना, विचार इत्यादींवर होणारे संस्कारसुद्धा त्यांना अंतर्भूत आहेत. शारीरिक शिक्षण म्हणजे केवळ धावणे आणि बक्षीस मिळवणे नव्हे. हे विद्यार्थ्यांना एकाग्रता सुधारण्याबरोबरच निरोगी आणि सक्रिय जीवनशैली आत्मसात करण्यास मदत करत आहे. असे समजले जाते की विद्यार्थ्यांच्या विकासात शारीरिक शिक्षणाची भूमिका महत्त्वाची असते. विद्यार्थ्यांनी शाळेत केलेल्या अशैक्षणिक उपक्रमांची संख्या कालांतराने वाढली आहे. शारीरिक शिक्षणाची अचानक अंमलबजावणी केल्यास सकारात्मक प्रतिसाद मिळणार नाही; लहानपणापासूनच मुलांना त्याची ओळख करून दिली पाहिजे.

शारीरिक शिक्षण शिक्षक विद्यार्थ्यांची ओळख, आपुलकीची भावना आणि शिक्षकांच्या समर्थनाशी संबंधित दर्शवते. विद्यार्थ्यांना त्यांच्या शिक्षकाद्वारे प्रमाणित केल्याशिवाय स्वतःला प्रामाणिकपणे व्यक्त करणे कठीण आहे. याव्यतिरिक्त, शिक्षकांनी विद्यार्थ्यांशी जवळून संवाद साधणे, आणि त्यांच्या गरजा आणि आवडींबद्दल त्यांना विचारून चांगले शिक्षण सुलभ करणे आणि प्रत्येकासाठी शारीरिक शिक्षणाचे धडे शक्य तितके फायदेशीर आणि आनंददायक बनवणे यावर जोर दिला. विद्यार्थी इच्छेनुसार शिक्षकांचा पाठिंबा मिळणे हे चांगला संवाद असण्याच्या भावनेशी संबंधित आहे, विशेषतः शारीरिक उपक्रम आणि खेळांच्या संदर्भात. शाळेमध्ये, शारीरिक शिक्षण शिक्षकाची उपस्थिती आणि प्रभाव केवळ सूचनांच्या पलीकडे आहे; ते बऱ्याचदा विद्यार्थ्यांच्या वृत्ती, आत्म-धारणा आणि शारीरिक उपक्रमा मध्ये व्यस्ततेला आकार देतात. या परस्परसंवादाचा एक महत्त्वाचा पैलू म्हणजे शारीरिक शिक्षण शिक्षकांच्या संवादाखाली असण्याची घटना एक अनुभव जो विद्यार्थ्यांमध्ये विविध प्रतिक्रिया आणि भावना जागृत करू शकतो.

टक लावून पाहण्याची संकल्पना मानसशास्त्रीय दृष्टीकोनातून काढली जाते, जी व्यक्तींच्या वर्तनावर आणि आत्म-जागरूकतेवर निरीक्षण किंवा निरीक्षण केल्याच्या प्रभावावर जोर देते. शारीरिक शिक्षण च्या संदर्भात, जिथे शारीरिक कार्यक्षमता आणि कौशल्य विकास केंद्रस्थानी आहे, शिक्षकांची नजर विद्यार्थ्यांच्या अनुभवांवर आणि परिणामांवर प्रभाव टाकणारा एक महत्त्वाचा घटक बनतो.

या अभ्यासाचे उद्दिष्ट शारीरिक शिक्षण शिक्षकांशी होणाऱ्या संवादांच्या विद्यार्थ्यांवर कसा परिणाम होतो या अनुभवांचा शोध घेणे आहे. प्रश्नांद्वारे, विद्यार्थ्यांना त्यांच्या शारीरिक शिक्षण शिक्षकांद्वारे पाहिल्या आणि त्यांचे मूल्यांकन केले जात असल्याची जाणीव असताना उद्भवणाऱ्या अंतर्निहित भावना, प्रेरणा आणि स्वतःची धारणा स्पष्ट करण्याचे आमचे ध्येय आहे. शारीरिक शिक्षण शिक्षकांशी होणाऱ्या संवादांच्या विद्यार्थ्यांवर कसा परिणाम होतो समजून घेणे हे केवळ शैक्षणिकदृष्ट्या अंतर्जानी नाही तर शैक्षणिक पद्धतींवर व्यावहारिक परिणाम देखील आहे. या अभ्यासातून मिळालेल्या अंतर्दृष्टीमुळे शिक्षण पद्धती, विद्यार्थी-शिक्षक परस्परसंवाद आणि शारीरिक शिक्षण मध्ये विद्यार्थ्यांचे आराम, प्रेरणा आणि कार्यप्रदर्शन वाढवण्याच्या धोरणांची माहिती मिळू शकते.

कार्यपद्धती

माहिती संकलित करण्यासाठी पुणे शहरातील महाराष्ट्रीय मंडळचे न्यू इंग्लिश मिडियम स्कूलची निवड करण्यात आली. अभ्यास करण्यासाठी संशोधकाने वर्णनात्मक सर्वेक्षण पद्धतीचा अवलंब केला. इयत्ता ६ ते इयत्ता ८ या इयत्ता पर्यंत शिकणारे १२८ विद्यार्थींची हेतुपूरस्कार नमूना निवड पद्धतीने निवड केली. सर्व निवडलेल्या विद्यार्थ्यांन कडून प्रश्नावली द्वारे माहिती गोळा करण्यात आली. माहिती गोळा करण्यासाठी वापरण्यात आलेली प्रश्नावली ही बंदिस्त स्वरूपाची होती.

प्रत्येक विद्यार्थ्यांचे माहिती गोळा केल्यानंतर त्याची वारंवारता, टक्केवारी आणि काय स्केअर मूल्य काडले आणि कोष्टक क्र. १.१ आणि कोष्टक क्र. १.२ या मध्ये विश्लेषण केले आहे.

विश्लेषण

कोष्टक क्र. १.१ : शिक्षकांचा संवाद या घटक या संदर्भातील वर्गीकरण

	वारंवारता	टक्केवारी
सहमत	४०	३१.३
पूर्ण सहमत	६३	४९.२
कधी कधी	१	०.८
असहमत	१३	१०.२
पूर्ण असहमत	११	८.६
एकूण	१२८	१००

वरील कोष्टक क्र. १.१ मध्ये दर्शवल्याप्रमाणे १२८ विद्यार्थ्यांना तुम्हाला समजेल त्या पद्धतीने शिक्षक समजावून सांगू शकतात का? असे विचारले असता ४० विद्यार्थ्यांनी सहमत, ६३ विद्यार्थ्यांनी पूर्ण सहमत, १ विद्यार्थ्यांनी कधी कधी, १३ विद्यार्थ्यांनी असहमत, ११ विद्यार्थ्यांनी पूर्ण असहमत असे प्रतिसाद दिले आहे.

कोष्टक क्र. १.२ : शिक्षकाशी चांगला संवाद या संदर्भातील वर्गीकरण

काय स्केअर	१००.९०६
स्वाधीनता मात्रा	४
सार्थकता	०

कोष्टक क्र. १.२ असे दर्शवतो विद्यार्थ्यांना समजेल त्या पद्धतीने शिक्षक समजावून सांगू शकतात प्रतिसदामध्ये फरकाचे काय स्केअर मूल्य १००.९०६ एवढे असून ०.०५ या सार्थकता स्तरावर सार्थक आहे म्हणून संशोधक असा अर्थ लावतो की शिक्षक जास्तीत जास्त विद्यार्थ्यांना समजेल त्या पद्धतीने समजावून सांगतात.

चर्चा

संशोधन करताना संशोधकाने फ्रेड्रिक अँड्रेसेन आणि एली टोर्विक यांच्या विद्यार्थ्यांचे शारीरिक शिक्षण शिक्षक आणि संबंधित घटकांद्वारे पाहिल्याचा अनुभव त्यामध्ये असे आढळून आले की ७६.२% विद्यार्थ्यांना शारीरिक शिक्षण वर्गा दरम्यान पाहिले आहे असे समजले आणि लागेस्टड पी रोपो ई यांच्या हायस्कूलच्या विद्यार्थ्यांचे त्यांच्या शारीरिक शिक्षण शिक्षकांद्वारे पाहिले जाण्याचे अनुभव या दोन्ही संशोधनाच अभ्यास करताना असे आढळून आले की उच्च स्तरावरील शारीरिक तंदुरुस्तीचा अनुभव असलेले सर्व १३ विद्यार्थी त्यांच्या शारीरिक शिक्षण शिक्षकांद्वारे "पाहिले" जात असताना, शारीरिक तंदुरुस्तीची निम्न पातळी असलेल्या १३ पैकी फक्त सहा विद्यार्थ्यांनाच याचा अनुभव येतो. हे परिणाम सूचित करू शकतात की शारीरिक तंदुरुस्तीची कमी पातळी असलेल्या विद्यार्थ्यांचे पीई शिक्षकांचे वर्णन या विद्यार्थ्यांच्या कमी कामगिरीच्या स्तरावर आणि त्यांच्या फिटनेस विकसित करण्याच्या मर्यादित दृष्टीकोनांवर केंद्रित आहे. निष्कर्ष स्पष्टपणे सूचित करतात की शिक्षकांना ते कोणत्या विद्यार्थ्यांकडे लक्ष देतात.

सदर संशोधना मध्ये आलेल्या विद्यार्थ्यांचा प्रतिसादवरून असे लक्षात येते की शारीरिक शिक्षण शिक्षकाचे लक्ष जास्तीत जास्त विद्यार्थ्यां कडे असते. म्हणजेच शारीरिक शिक्षण शिक्षकाच्या नजरेत जास्तीत जास्त विद्यार्थी असतात. विद्यार्थी स्वतःच त्यांच्या शाळेतील अनुभव आणि शैक्षणिक यशामध्ये शिक्षकांच्या भूमि केचे महत्त्व अधोरेखित करतात. दुसरीकडे, सर्व विद्यार्थ्यांचे प्रत्यक्ष निरीक्षण करण्याची आणि त्यांच्याशी संवाद साधण्याची परवानगी देणाऱ्या शिक्षकांच्या परिस्थिती बऱ्याचदा मर्यादित असतात. त्यामुळे शारीरिक शिक्षण मध्ये शिक्षकाच्या नजरेत असण्याचा विद्यार्थ्यांच्या अनुभव याच्यासाठी घटक तयार केले. जे शिक्षकाच्या नजरेत असल्याचा विद्यार्थ्यांच्या अनुभव घेत असले विद्यार्थ्यांसाठी आधार तयार करतात. त्यासाठी शिक्षकांशी संवाद या घटकच वापर करण्यात आला आहे. यात घटक नमूद केल्याप्रमाणे, इतरांकडून मिळालेली ओळख मानवी संबंध, ओळख आणि आत्मसन्मानाच्या विकासासाठी आधार बनते आणि शारीरिक शिक्षण मधील शिक्षकाकडून अशा ओळखीचे अनेक फायदे आहेत. काळजी, सकारात्मक अवाजासह संवाद आणि त्यांची कौशल्ये प्रदर्शित करण्याच्या संधी दिल्याने, विद्यार्थ्यांना शिक्षकांकडून मान्यता मिळाल्याचे दिसते. हे अनुभव वाढत्या तरुण व्यक्तीची ओळख निर्माण करण्याच्या प्रक्रियेत मौल्यवान असतात ज्यामध्ये एखाद्याच्या मन आणि शरीराच्या संकल्पना समतोल असतात. शिक्षकांचा संवाद देखील शिकण्यासाठी महत्त्वाचा असल्याचे सिद्ध झाले आहे. असे आढळले की जेव्हा विद्यार्थ्यांना

वाटते की शिक्षक त्यांना फीडबॅक देतात आणि त्यांच्यासाठी वेळ घालवल्यास विद्यार्थ्यांची क्षमता, प्रयत्न, आनंद आणि कौशल्याची भावना वाढते.

यावरून फ्रेड्रिक अँड्रेसेन आणि एली टोर्विक यांच्या विद्यार्थ्यांचे शारीरिक शिक्षण शिक्षक आणि संबंधित घटकांद्वारे पाहिल्याचा अनुभव या संशोधनामध्ये आणि सादर संशोधना मध्ये खूप साम्य आहे.

निष्कर्ष

सादर संशोधनात असे निष्कर्ष आले आहेत की प्रत्येक विद्यार्थ्यांशी शिक्षकनी चांगला संवाद साधल्यास विद्यार्थ्यांना कौशल्य प्रदर्शित करण्यासाठी प्रेरणा आणि ऊर्जा मिळते. विद्यार्थ्यांची चांगला संवाद आसल्यास विद्यार्थ्यांना येणाऱ्या अडचणी ते न घबरता शिक्षकांशी बोलू शकतात. याचा अर्थ शारीरिक शिक्षण शिक्षकांचा विद्यार्थ्यांशी चांगला संवाद होतो.

शिफारशी

1. शारीरिक शिक्षण शिक्षक विद्यार्थ्यांची काळजी घेतात याचा विद्यार्थ्यांना आलेल्या अनुभवाचा अभ्यास
2. शारीरिक शिक्षण शिक्षक च्या संवाद चा अनुभव हा मुलाखती आणि निरीक्षण द्वारे होवू अभ्यासू शकतो.
3. शारीरिक शिक्षण शिक्षक आणि विषय शिक्षक यांचा विद्यार्थ्यांना आलेल्या अनुभवाचा अभ्यास
4. विशिष्ट खेळाचे शिक्षक आणि बी. पी. एड एम. पी. एड झालेले शिक्षक याचा विद्यार्थ्यांना आलेल्या अनुभवाचा अभ्यास
5. शैक्षणिक कामगिरीवर शिक्षक-विद्यार्थी नातेसंबंधाचा प्रभाव याचा अभ्यास
6. विद्यार्थी विकासात शारीरिक शिक्षण शिक्षकांच्या अभिप्रायाची भूमिका याचा अभ्यास

संदर्भ

Andresen, F., Torvik, E., & Lagestad, P. (2023). Students' experience of being seen by their physical education teachers and associated factors. *Frontiers in Sports and Active Living*, 5, 1101072.

Bells, T. (2024, March). <https://theknowledgereview.com/the-importance-of-positive-teacher-student-relationship/>.

<https://theknowledgereview.com/the-importance-of-positive-teacher-studentrelationship/>. (2022, October). <https://www.twinkl.co.in/blog/positiveteacher-student-relationships>.

Lagestad, P., Lyngstad, I., Bjerke, Ø., & Ropo, E. (2020). High school students' experiences of being 'seen' by their physical education teachers. *Sport, education and society*, 25(2), 173-184.

Tannehill, D. (1994). Attitudes toward Physical Education: Their Impact on How Physical Education Teachers Make Sense of Their Work. *Journal of teaching in physical education*, 13(4), 406-20.

कांगणे, ए., आहेर, ए., महाडीक, ए., ढेंगळे, ड. (जून २०२०). सेट/नेट शारीरिक शिक्षण पेपर-२. पुणे ४११ ००५: निराली प्रकाशन.